

Ольга Сухомлинська

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО ПЕДАГОГІЧНІ ВПЛИВИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ: ВИПАДОК В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Тема міждержавних і міжкультурних впливів на різні аспекти діяльності суспільства в процесі його розвитку – надзвичайно широка. Неабияке місце у її розкритті належить дослідженню педагогічних зв'язків, які не лише інформують про стан справ у галузі освіти і виховання у різних суспільствах, а й відчутно впливають на розробку стратегії і тактики розбудови освітнього простору, особливо у переломні періоди розвитку, як це, наприклад, відбувається нині.

Україна і Польща – найближчі сусіди, пов'язані одна з одною спільною історією, не до кінця визначеною і проясненою, – сьогодні шукають точки зближення, взаєморозуміння, позитивних прикладів і підходів, які сприятимуть налагодженню більш тісної співпраці, руху в єдиному педагогічному просторі.

В останні роки в цьому напрямі зроблено більше ніж за попередні десятиліття, особливо щодо університетської освіти: в організації діяльності закладів, методиці викладання, змісті навчальних дисциплін.

Нині розвивається взаємодія між університетами двох країн, яка свідчить про суттєві впливи польської системи вищої освіти на українську, спровоковані рядом чинників, і серед них: обрання європейського вектору розвитку держави; успішний економічний розвиток і соціальні реформи, в тому числі і в освітньому секторі, вищій школі; погляд на університетську освіту як важливу складову державної політики, інвестицію у майбутнє і кожної особистості, і держави в цілому. Ці процеси викликають не тільки цікавість в Україні, а й бажання повчитись, творчо запозичити позитивний досвід.

Але не менш цікаво подивитися на українсько-польські зв'язки з погляду історії цих процесів, які стали підґрунтям і основою у розбудові сучасних взаємодій і впливів. Серед українських праць такого гатунку останніх років назовімо ті, що більше стосуються розвитку польської освіти, зокрема на Волині – Житомирщині, тобто на Правобережній Україні, яка історично перебувала під впливом польської культури, і де споконвіку проживали етнічні поляки. Час, який викликає цікавість в українських дослідників, – це 20-і – початок 30-х

років ХХ століття, коли радянська імперія (СРСР) проводила політику «позитивної діяльності» або «національного вирівнювання» [1], згідно якої національні меншини отримали можливість отримувати рідномовну освіту. Серед таких авторів назовімо Н. А. Сейко з її дослідженням «Педагогічні та етносоціологічні засади розвитку польського шкільництва на Волині – Житомирщині у 1905-1938рр.» (1999) [2] та С. М. Коляденко «Кременецький лицей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті роки ХХ століття» (2003) [3].

Побіжно згадані ці праці, й інші розвідки, і з польської сторони також [4] дають нам можливість і привід оглянути більш широке історичне тло, на якому відбувалися педагогічні впливи. Після 1930-х років настали важкі воєнні 1940-і, затим повоєнні складні й водночас конструктивні 1950-і і 1960-і роки, які в порушеній нами темі не досліджувалися, позаяк ці зв'язки і впливи після довгої перерви лише почали налагоджуватися. Вони були малопомітними, але тим більше цінними і важливими для більш повного розуміння тогочасних історичних процесів та й тих, що відбуваються нині.

Сьогодні найбільш плідним дослідницьким напрямом вважається звернення до мікроісторії, як до процесу олюднення і персоніфікації загальноісторичного тла. Він дає можливість глибоко проникнути в суть загальних процесів через одиничне явище. Ми використовуємо цей метод для висвітлення українсько-польських впливів через розгляд долі і творчості однієї людини – учителя, директора сільської школи, публіциста і відомого українського педагога Василя Сухомлинського, який жив і активно працював у 50–60 роках ХХ ст. Він широко відомий за межами України завдяки своїм педагогічно-публіцистичним працям, і в першу чергу книзі «Серце віддаю дітям», в якій, хоча це і спеціально не досліджувалося, вперше в радянській педагогічній літературі після 20-х років ХХ ст. прозвучало ім'я Януша Корчака не лише як великого польського педагога, але й як приклад для наслідування, високий життєвий і професійний взірець. У своїй книзі Сухомлинський назвав польського педагога

“людиною незвичайної моральної краси”; його життя, праця стали для нього натхненням, “заповітом на все життя”. Педагог зазначав: “Я зрозумів: щоб бути справжнім “вихователем дітей, треба віддати їм життя” [5]. Судячи з цих слів, головну книгу свого життя – «Серце віддаю дітям» Сухомлинський назвав, перебуваючи під сильним впливом творчості Корчака. Сухомлинський особистості і спирається на думки Корчака, багато цитує його не лише на сторінках «Серця», у інших його творах знаходимо посилання на польського педагога. Однак, аналізу частотності згадувань і посилань Сухомлинського на праці Корчака не здійснено [6], хоча в Незалежній. Україні затверджено 5 тем кандидатських дисертацій, присвячених різним аспектам його соціально-педагогічної діяльності, 3 з них уже захищено [7].

Але не лише українські педагоги цікавилися польськими: в 1950-х і упродовж 1960-х років польські науковці виявляли підвищену увагу до радянської освіти взагалі і до Сухомлинського зокрема, як до директора школи та автора науково-публіцистичних праць. Починаючи з 1954 року статті українського педагога, присвячені різним аспектам виховання школярів, з'являлися на сторінках польських періодичних видань [8]. Інтерес польських педагогів до Сухомлинського був викликаний, на мою думку, тим, що повоєнна Польща, змушена «будувати соціалізм», повинна була реформувати систему освіти на радянський взрєць, вчитися у «старшого брата». Той факт, що в поле зору польських педагогів потрапив Сухомлинський, можна пояснити тим, що він писав живою мовою, не такою офіційно-схоластичною, до того ж спирався на власний досвід. Звичайно, може бути й інша аргументація цього явища. Однак, якою б вона не була, Сухомлинський поцінувався польськими педагогами як один із багатьох, може, один з кращих. За життя було опубліковано 12 його статей у польських періодичних педагогічних виданнях [9].

На новаторський і експериментальний характер педагогічної роботи Сухомлинського, діяльності Павліської середньої школи звернули увагу ті польські дослідники, які вивчали досвід розбудови освіти в СРСР або цікавилися розвитком радянської педагогічної думки. Так, наприклад, польський вчений Тадеуш Вілох (Tadeusz Wiloch) (1927-1995) неодноразово бував у Павліші в кінці 1950-х – на початку 1960-х років, жив у сім'ї педагога. За результатами поїздки в СРСР видав книгу «Радянська освітньо-виховна система» (1962), де серед інших описана система трудового виховання у Павліші [10]. Він

писав і публікував у польських періодичних виданнях періодичних виданнях рецензії періодичних на твори Сухомлинського «Людина неповторна» (1962), «Воспитание личности в советской школе» (1965) та ін. [11].

Особливий інтерес до творчості українського педагога польські дослідники виявили після того, як педагог пішов із життя, тобто після 1970 року. Цьому сприяли і публікації його статей в польській пресі, але великою мірою і зростання популярності в Радянському Союзі, вихід програмної книги «Серце віддаю дітям» (1968, НДР, 1969, УРСР), полеміка навколо імені і праць Сухомлинського у 1967–1968 і наступних роках [12]. Сухомлинський став яскравою постаттю на педагогічному просторі Радянського Союзу, чим привернув до себе увагу і зарубіжних науковців, в тому числі і польських, тим більше, що мовні бар'єри були незначні, дослідники, як правило, володіли російською мовою.

Зупинемося на найпомітніших, найбільш знакових публікаціях, які до сьогодні присутні в дослідницькому полі Польщі. Серед польських до дослідників, які проявили інтерес до Сухомлинського, назовімо перш за все Олександра Левіна (Alexander Levin) (1915-2002), відомого педагога, професора, освітнього діяча, послідовника Януша Корчака, який зосереджував увагу на обездолених, соціально-вразливих дітях, часто сиротах, і безпосередньо очолював відповідні заклади. Як дослідник, вивчав розвиток гуманістичних ідей у світі через постаті Януша Корчака, А. Макаренка, Селестена Френч [13]. З часу появи імені Сухомлинського в педагогічних виданнях цікавився його творчістю, на початку 1980-х років бував у вдови Ганни Сухомлинської, популяризував його ім'я у Польщі.

Найпомітнішим популяризатором творчої спадщини українського педагога у Польщі був, починаючи з кінця 70-х років, професор Університету імені Миколи Коперніка в Торуні Маріан Библюк (Marian Bybluk). І хоча сьогодні він відійшов від цього напряму наукової діяльності, його внесок у дослідження творчості Сухомлинського є дуже значним і слугує яскравим прикладом українсько-польських творчих зв'язків. Так, бібліографічні покажчики доробку Сухомлинського (а їх, найбільш повних, налічується 5) називають 25 праць польського дослідника, що присвячені різним аспектам творчості українського педагога. І це, впевнена, не повний перелік. Професор Библюк, опублікував багато статей у польських часописах, видав дві книги, присвячені доробку українського педагога: «Педагогічна

концепція і виховна система Василя Сухомлинського» (1982) [14], що лягла в основу кваліфікаційної роботи як доктора філософії, та «Школа радості Сухомлинського» (1990) [15].

Праці, написані професором Библюком, відображають глибинне розуміння розвитку освітніх процесів в Радянському Союзі, характеризують внесок Сухомлинського в освіту і виховання дітей, специфіку його підходів до загальнопедагогічного процесу, розвитку дитини.

Польський професор неодноразово відвідував Київ, Павлиш, працював у архівах, брав інтерв'ю у вчителів, рідних педагога. У порівняно нещодавно опублікованій праці «Відродження і розвиток освіти в Незалежній Україні» (2011), М. Библюк розкриває сприйняття і оцінювання сучасними українськими педагогами-науковцями спадщини Сухомлинського, які порівнюють його ідеї і погляди з концепціями Антона Макаренка, Григорія Ващенко, тобто з іншими знаковими постатями української / радянської педагогіки [16]. У контексті ознайомлення польського учительства зі спадщиною Сухомлинського відзначимо книгу відомого польського дидакта і методолога професора Вінценти Оконя (Wincenty Okon) (1914-2011) «Десять альтернативних шкіл» (1997), де серед шкіл, відомих у всьому світі – О. Декролі, С. Френе, Я. Петерсона, Ол. Нейлла та інших, йдеться і про школу в Павлиші (розділ «Павлиська школа Василя Сухомлинського») [17]. Ще однією причиною пробудження інтересу до українця став той факт, що в кінці 1970-х на початку 1980-х років у Польщі з'явилися твори Сухомлинського в перекладі на польську мову. Московське видавництво «Прогрес», що спеціалізувалося на випуску літератури на іноземних мовах, а відтак пропагувало книги радянських авторів у зарубіжжі, почало працювати над виданням польською мовою двох книг Сухомлинського – «Серце віддаю дітям» (1979) і «Народження громадянина». (1982) , які вийшли дещо пізніше [18]. Але польське суспільство і, зокрема, педагоги, не сприйняли перекладені у Москві книги, зі змістом яких вони вже були частково ознайомлені. Тож вони почали самі перекладати, писати вступні статті і післямови до творів Сухомлинського, бо не любили, на мою думку, нав'язування зі сторони. Цілком передбачувано, що першою публікацією стала книга «Серце віддаю дітям» (1978) у перекладі Маріана Библюка і з передмовою Олександра Левіна «Василь Сухомлинський – видатний педагог нашого часу» [19]. В 1982 році у Варшаві була видана ще одна книга Сухомлинського «Кілька слів про виховання» [20], переклад книги «Батьківська педагогіка», що

побачила світ у Москві у 1978 р, уже після смерті Сухомлинського як збірник статей, нарисів, матеріалів, що публікувалися з цієї тематики у різних педагогічних виданнях. Вступ до польського видання написав Олександр Левін, а Маріан Библюк відгукнувся двома рецензіями на вихід цієї книги [21]. За нашими даними, остання книга Сухомлинського, перекладена у Польщі, – це «Сто порад учителям» (1987), яка користувалася і продовжує користуватися великою увагою вчителів різних країн, серед них і польських [22]. Нині книги В. Сухомлинського не перевидаються у Польщі з багатьох причин, і серед них найперша – крах ідеології, спільної ідеології, яка нав'язувалась країнам «соціалістичного табору», і Сухомлинський був її частиною. Але, як видається, надалі ідеологічна складова відступатиме, а педагогічна, навпаки, посідатиме чільне місце. Про це почасти говорить і здійснена нами розвідка. Вона також засвідчила, що сприйняття доробку Сухомлинського у Польщі не було весь час однаковим. Спочатку, за життя педагога, його статті сприймалися як радянські, хоча й не зовсім типові, які вписувалися в офіційну радянську парадигму. Але пізніше, у 1980-1990-х роках польські педагоги поцінують його спадщину у контексті розвитку європейського шкільництва (В. Оконь), гуманістичного ставлення до дитини і дитинства (О. Левін), природного і радісного входження дитини у світ (М. Библюк).

Сухомлинський і сьогодні присутній у польському педагогічному просторі, про що говорить частотність посилань і згадувань прізвища українського педагога у Інтернеті. Так, пошукова система Google у польському контенті на прізвище В. Сухомлинський показує 604 результати (для порівняння: російський - 390000; український - 191000). Усі ці факти свідчать, що постать українського педагога, його спадщина виступають суттєвою складовою українсько-польських зв'язків.

Оскільки за останні декілька років українсько-польські педагогічні і наукові зв'язки інтенсифікувалися, що свідчить про загальну тенденцію, то дослідження ідей Сухомлинського польськими педагогами в контексті наукових і освітніх пошуків буде розгортатися і надалі. Так, чекає дослідників, наприклад, епістолярна спадщина, листування Сухомлинського з Тадеушем Вілахом, листування між українськими і польськими вченими щодо спадщини Сухомлинського, потребують також аналізу тексти перекладів, наприклад, книги «Серце віддаю дітям» у московському видавництві і у Польщі і т. ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Див. про це: Тері Мартін. Імперія національного вирівнювання. Нації та націоналізм у Радянському Союзі (1923-1939 роки). – Київ: Критика: 2013. – 639 с.
2. Сейко Н. А. Педагогічні та етносоціологічні засади розвитку польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905–1938 рр. Київ 1999.
3. Коляденко С. М. Кременецький лицей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. ХХ ст.) Київ 2007.
4. Див., наприклад; Маріус Коженювський. За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905-1920 роках. – Київ: Дух і літера: 2015. – 664 с.
5. Сухомлинський Василь. Серце віддаю дітям. Нове прочитання. – Харків: Акта. – 2012. – С. 47-48.
6. У предметному покажчику до п'ятитомного видання Вибраних творів В. О. Сухомлинського (Київ, 1977 с. 621-637) представлена частотність посилань на Н. К. Крупську, А. С. Макаренка, звичайно, на В. І. Леніна, К. Маркса, але не виділено посилань на Януша Корчака, що свідчить про певну замовчуваність офіційною педагогікою 1970-х років особи Я. Корчака та його доробку.
7. Див.: Українська історико-педагогічна наука в дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995-2014). Хронологічно-тематичний покажчик. – Умань. – 2014. с.194 .
8. Див.: Suchmlinski W. Przewodnik I nauczyciel. – W ks.: O pracy organizacji pionierskiej. – Warszawa 1954, s. 91-95; Suchomlinski W. Pierwiastek estetyczny w wszechstronnym rozwoju czowieka // Kwartalnik pedagogiczny. – 1960. – №2. – s. 3-25; Suchomlinski W. Elementarz kultury moralnej // Wychowanie. – 1964. – №8. – s. 24-26 та ін.
9. Див.: В. О. Сухомлинський. Бібліографія творів. Упор. Г.І. та О.В. Сухомлинська. Київ: Рад.школа, 1978.- 110 с.
10. Wiloch Tadeucz. Radziecki system oswiatno – wychowawczy. – Warszawa: PWN. – 1962. – 192 s.
11. Див.: В.А. Сухомлинский. Биобиблиография. Сост. А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. – Киев: Рад.школа. - 1987. - с.16, 17, 39.
12. Див. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы. Сост. О. В. Сухомлинская. – Харьков: Акта. – 2008. – 436 с.
13. Alexander Levin. Tryptyk pedagogiczny – Korczak, Makarenko, Freinet.– 1986. – 156 s.
14. Marian Bybluk. Koncepcja pedagogiczna i system wychowawczy Wasyla Suchomlinskiego. – Torun: UAM. – 1982. – 181 s.
15. Marian Bybluk. Radośna szkoła Suchomlinskiego. – Warszawa- Torun: UAM. – 1990. – 105 s.
16. Marian Bybluk. Odrodzenie i rozwój oświaty na niepodległej Ukrainie. 1991-2010. – 2011. – 200 s.
17. Wincenty Ocon. Dziesięć szkół alternatywnych. – Warszawa: Wydawnictwa Szkólne i Pedagogiczne. – 1997. – s. 185-223.
18. W. A. Suchomlinski. Me serce – dzieciom (1979); W. A. Suchomlinski. Narodziny obywatela (1982).
19. W. Suchomlinski. Oddaj serce dzieciom [tl. Marian Bybluk. Wstep A. Lewin]. – Warszawa: Wydawnictwa Szkólne i Pedagogiczne. – 1978. – 322 s.
20. W. Suchomlinski. Słów Kilka o wychowaniu [wstep A. Lewin]. – Warszawa: WSiP. – 1982. – 112 s.
21. Див.: В. А. Сухомлинский. Биобиблиография. Состав. А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. – Киев: Рад.школа. – 1987. - с.112.
22. W. Suchomlinski. Sto rad dla nauczyciela. – Warszawa: WSiP. – 1987. – 232 s.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Dyv. pro tse: Teri Martin. Imperiia natsionalnoho vyrivniuvannia. Natsii ta natsionalizm u Radianskomu Soiuzi (1923-1939 roky). – Kyiv: Krytyka: 2013. – 639 s.
2. Seiko N. A. Pedahohichni ta etnosotsiolohichni zasady rozvytku polskoho shkilnytstva na Volyni-Zhytomyrshchyni u 1905–1938 rr. Kyiv 1999.
3. Koliadenko S. M. Kremenetskyi litsei u systemi osvity Volyni (KhKh – 30-ti rr. KhKh st.) Kyiv 2007.
4. Dyv., napryklad: Marius Kozhenovskyi. Za Zolotymy voritmy. Suspilno-kulturna diialnist poliakiv u Kyievi v 1905-1920 rokakh. – Kyiv: Dukh i litera: 2015. – 664 s.
5. Sukhomlynskyi Vasyl. Sertse viddaiu ditiam. Nove prochyttannia. – Kharkiv: Akta. – 2012. – S. 47-48.
6. U predmetnomu pokazhchyku do p'iatytmnoho vydannia Vybranykh tvoriv V. O. Sukhomlynskooho (Kyiv, 1977 s. 621-637) predstavlena chastotnist posyilan na N. K. Krupsku, A. S. Makarenka, zvychaino, na V. I. Lenina, K. Marksa, ale ne vydileno posyilan na Yanusha Korchaka, shcho svidchyt pro певну zamovchuvaniist ofitsiinoiu pedahohikoiiu 1970-kh rokiv osoby Ia. Korchaka ta yoho dorobku.
7. Dyv.: Ukrainka istoryko-pedahohichna nauka v

- dzerkali tematyky dysertatsiinykh doslidzhen (1995-2014). Khronolohichno-tematychnyi pokazhchyk. – Uman. – 2014. s.194 .
8. Dyv.: Suchmlinski W. Przewodnik I nauczyciel. – W ks.:O pracy organizacji pionierskiej. – Warszawa 1954, s. 91-95; Suchomlinski W. Pierwiastek estetyczny w wszechstronnym rozwoju czlowieka // Kwartalnik pedagogiczny. – 1960. – №2. – s. 3-25; Suchomlinski W. Elementarz kultury moralnej // Wychowanie. – 1964. – №8. – s. 24-26 ta in.
  9. Dyv.: V. O. Sukhomlynskyi. Bibliohrafiia tvoriv. Upor. H.I. ta O. V. Sukhomlynska. Kyiv: Rad.shkola, 1978.- 110 s.
  10. Wilosh Tadeucz. Radziecki system oswiatno – wychowawczy. – Warszawa: PWN. – 1962. – 192 s.
  11. Dyv.: V.A. Sukhomlynskyi. Byobyblyohrafiya. Sost. A. Y. Sukhomlynskaia, O. V. Sukhomlynskaia. – Kyev: Rad.shkola. - 1987. - s.16, 17, 39.
  12. Dyv. ЭтюдЫ о V. A. Sukhomlynskom. Pedahohycheskye apokryfy. Sost. O. V. Sukhomlynskaia. – Kharkov: Akta. – 2008. – 436 s.
  13. Alexander Levin. Tryptyk pedagogiczny – Korczak, Makarenko, Freinet.– 1986. – 156 s.
  14. Marian Bybluk. Koncepcja pedagogiczna i system wychowawczy Wasyla Suchomlinskiego. – Torun: UAM. – 1982. – 181 s.
  15. Marian Bybluk. Radośna szkoła Suchomlinskiego. – Warszawa- Torun: UAM. – 1990. – 105 s.
  16. Marian Bybluk. Odrodzenie i rozwój oswiaty na niepodległej Ukrainie. 1991-2010. – 2011. – 200 s.
  17. Wincenty Ocon. Dziesięć szkół alternatywnych. – Warszawa: Wydawnictwa Szkólne i Pedagogiczne. – 1997. – s. 185-223.
  18. W. A. Suchomlinski. Me serce – dzieciom (1979); W. A. Suchomlinski. Narodziny obywatela (1982).
  19. W. Suchomlinski. Oddaj serce dzieciom [tl. Marian Bybluk. Wstep A. Lewin]. – Warszawa: Wydawnictwa Szkólne i Pedagogiczne. – 1978. – 322 s.
  20. W. Suchomlinski. Słów Kilka o wychowaniu [wstep A. Lewin]. – Warszawa:WSiP. – 1982. – 112 s.
  21. Dyv.: V. A. Sukhomlynskyi. Byobyblyohrafiya. Sostav. A. Y. Sukhomlynskaia, O. V. Sukhomlynskaia. – Kyev: Rad.shkola. – 1987. - s.112.
  22. W. Suchomlinski. Sto rad dla nauczyciela. – Warszawa:WSiP. – 1987. – 232 s.